

Indien men eronder zou verstaan dat wij door relatiebekwaamheid en tederheid te promulgeren, in een wijde boog rond lichamelijke beleving (zowel in haar ruim seksuele als in haar genitale componenten) willen trekken dan heeft men het mis. Het bespreekbaar maken en hanteren van lichamelijke ervaring, dit fijn vinden en ervan genieten, zijn preciese noodzakelijke voorwaarden voor relatiebekwaamheid. Daar start ze.

N.B. : Voor een ruimere situering en een uitgewerkte verantwoording van wat wij onder 'tederheid' verstaan, verwijzen wij naar ons boek dat in november 1979 zal verschijnen bij Lannoo, Tielt : 'Geef me wat warmte...' Over Tederheid.

LAMBRECHTS Georges, SEKSUELE OPVOEDING BETEKENT BEKWAAN WORDEN
TOT RELATIE

Inleiding

Ik heb deze titel de voorkeur gegeven boven "opvoeding tot relatiebekwaamheid". Ik ben eerder geneigd te zeggen dat seksuele opvoeding meer en meer het accent krijgt van "intiem leren omgaan met iemand anders". Dit betreft immers zowel de opvoeder als de adolescent. Ik zou willen stellen dat in de seksuele opvoeding de verhouding van de opvoeder tot eigen lichamelijke en seksualiteit van doorslaggevende betekenis is. Pohier stelde als voorwaarden die aan alle seksuele vorming voorafgaan :

- 1) van de seksualiteit houden en er zelf plezier in scheppen,
- 2) het fijn vinden dat de mensen die je wilt vormen ook van de seksualiteit houden en er plezier in scheppen.

Ik zou er nog willen aan toevoegen dat de ouderlijke relatie en de pedagogische relatie aan de basis liggen van de richting, groei en ontplooiing van de relatiemogelijkheden der adolescenten. Met andere woorden, in een opvoeding die de bekwaamheid tot relatie vooropstelt, is van het hoogste belang hoe de opvoeder zijn relatie(s) beleeft en hoe hij vanuit zijn relatie tot de adolescent kansen vermag aan te bieden.

1. WELKE KRACHTLIJNEN ZIJN ER IN DEZE OPVOEDING AAN TE DUIDEN ?

Als ik dus de keuze doe dat seksuele opvoeding vooral wil zeggen : "binnen een pedagogische relatie kansen aanbieden om geleidelijkaan bekwaam te worden intiem om te gaan met iemand anders", dan komen er een aantal krachtlijnen op de voorgrond, of dan zijn er een aantal opties die ik moet nemen. Ik zal trachten deze te formuleren, zonder ze te rangschikken.

1°. Een adolescent is duidelijk iemand die op weg is. Beets wees het vraagstuk van de metamorfose van het lichaam aan als een hoofdprobleem van de puberteitspsychologie.

De puber groeit weg van het kind, is duidelijk "niemand anders" aan het worden. Het meisje of de jongen zijn lichamelijk op zoek naar hun identiteit. Niet alleen "wie ben ik?" houdt hen bezig, ook "wie ben ik als meisje?" of "wie ben ik als jongen?". Deze weg naar de identiteit is een belangrijke weg in de groei naar intimiteit en relatie. Je dient werkelijk te weten wie je bent en wie je wil worden, voordat je kunt beslissen wie een passende levensgezel kan en zal zijn. Erikson heeft daarom de puberteit ingedeeld in twee fasen: de eerste is deze van de polariteit "identiteit tegenover identiteitsverwarring", de tweede deze van de polariteit "intimiteit tegenover isolement". De weg waar wij het hier over hebben, is geen gemakkelijke weg. Hij is lang.

Wat gebeurt er namelijk? De puber geraakt door de plotse groei lichamelijk helemaal uit de haak. Opgave is dit te leren aanvaarden, zichzelf te leren accepteren. Naar daarom dient hij terug te keren naar het centrum van zichzelf en dit geschiedt op een bevoorrechte wijze lang zijn lichaam, zijn aanvaard, gezien, gehoord, gesmaakt, gevoeld en aangeraakt lichaam. De ontdekking en beleving van haar lichaam gaat maken dat het meisje zichzelf laat kennen en vraagt om erkend te worden. Pubers worden zich maar bewust van zichzelf doorheen hun lichaamsbeleving. Zo zei een jongen: "De groep maakte mij bewust dat ik mijn lichaam ben en dat ik mezelf afwijs door mijn lichaam af te wijzen", en een meisje: "De groep heeft mij mezelf doen ontdekken als vrouw met mijn homoseksuele en heteroseksuele begeerten".

Wat volgens mij dus in deze opvoeding voorop staat, is de lichamelijke ervaring. Het bewust worden en het bespreekbaar maken van de lichamelijke ervaring is de weg naar het vinden van de identiteit. Ik opteer uitgesproken voor een lichamelijk, zintuigelijke weg. Niet het gedrag, maar de ervaring of beleving, en wel de lichame-

lijke, is mijn uitgangspunt. In plaats van steeds maar te hameren op de overwinning van narcisme en egocentrisme, dient de seksuele opvoeding voor ogen te houden dat de zelf-beleving van het lichaam de pijler is die noodzakelijk is om een brug naar de ander te kunnen werpen. Slechts een echt "zinnelijk" lichaam kan een "relatie-lichaam" zijn. Wie goed beseft wie hijzelf is, d.w.z. wat hijzelf "lichamelijk" ervaart en voelt, heeft al een serieuze stap naar de ander gezet.

- 2°. Onder "adolescent" verstaan wij niet één bepaalde groep die op gelijke wijze gezien en begeleid kan worden. Psychologen en pedagogen maken onderscheid tussen verschillende groeistadia of fasen. Mij lijkt het aangewezen in de seksuele opvoeding het verschil te leren zien tussen wat genoemd wordt de vroege puberteit, de jeugdcrisis en de rijpe adolescentie.

In de vroege puberteit staan immers de identiteit en de kritische bevraging van thuis en opvoeding op het voorplan. Men zou het eenvoudig kunnen uitdrukken in deze twee vragen: "Wat moet ik met mijn veranderd lichaam?" en "Wat kan ik met hetgeen ik meekreeg beginnen?". De vragen van jongeren rond 15-16 jaar liggen heel anders. Zij zijn vooral gericht op liefdeshandelingen en problemen van seksuele omgang. Zij rijzen vooral uit de sfeer van het experiment en van het aangaan van relaties. Achtienjarigen daarentegen hebben een zeker evenwicht bereikt. Ze hebben hun identiteit gevonden. Toch getuigen zij vaak van ontgoochelende ervaringen. Zij bevragen hun eigen relatie en hun bekwaamheid daartoe.

Binnen de adolescentie heeft er een groei of ontwikkeling plaats van auto-erotiek naar allo-erotiek, van fantasie naar realiteit, van seksualiteit naar liefde. Deze ontwikkeling ligt anders voor jongens en meisjes. Zij verschilt van individu tot individu. Zo komen er in de loop

van de puberteit vaak frappante verschillen aan het licht die vragen als "Ben ik wel normaal?" of "Zal ik ooit een man of vrouw kunnen zijn?" oproepen.

Seksuele opvoeding van adolescenten zal daarom rekening dienen te houden met de doorlopen geschiedenis, het eigene van de leeftijd en het eigen-aardige van elk individu. Daarom kunnen opvoeding tot liefde, tot relatiebekwaamheid of huwelijksbekwaamheid, vlaggen zijn die een misleidende lading dekken. Volgens mij dient men in de opvoeding niet van boven af, maar van onder uit te vertrekken. Door en in het lichamelijk-seksuele krijg je de kans jezelf en de ander te ontdekken, groeit je eigenwaarde en je liefde. Het is een proces dat niet af is en dat elke stap waarde geeft. Ik stel geen ideaal voorop waaraan dient beantwoord te worden. De jongen of het meisje staat centraal met de mogelijkheden die hij of zij heeft. Zij zingen zoals ze gebekt zijn. Ik ben maar bereid seksuele opvoeding, opvoeding tot relatiebekwaamheid te heten, als het inderdaad gaat om een proces waar in ik als begeleider deze jongen, dat meisje, krediet geef m.b.t. hun groeiende lichamelijke en seksuele beleving. Ik ben bang dat sommige moderne beklemtoningen van liefde, ontmoeting, relatiebekwaamheid... ons parten spelen door de kloof tussen lichaam en geest, tussen seksualiteit en liefde, te vergroten en de afkeer voor lust en seksualiteit "op een andere manier" opnieuw te doen toenemen.

3°. Om de reële wereld van adolescenten op het spoor te komen, is het nodig seksualiteit ook te leren zien als een socio-cultureel gegeven, als sociaal gedrag. Adolescenten bereiden zich namelijk voor op sociale rollen die zij hebben te spelen. Zij moeten zich leren gedragen, leren hun rol te vervullen. In die zin hebben zij seksueel gedrag en rollenspel te leren.

Met de puberteit krijgen jongens en meisjes een andere relatie in het vizier. De anderen vallen uiteen in twee categorieën: zij die ze zouden willen liefkozen en door wie ze het zouden willen worden én zij van wie ze het niet verlangen en zelfs niet zouden dulden. De sekssymboliek treedt aldus binnen het belevingsperspectief. Dit heeft voor gevolg dat het toenaderingsgedrag tussen pubers heel anders ligt dan tussen kinderen. Ze gaan zich bewuster en verfijnder gedragen. Maar dit kan niet zonder een intensieve leerperiode.

Onderzoekers als Davis in de V.S., Schmidt en Sigusch in Duitsland, Straver in Nederland, hebben aangetoond welke moeilijke leerprocessen een puber te doorlopen heeft in zijn socio-seksuele ontwikkeling. Wanneer Straver de rij van knelpunten overziet die jongeren in de contactlegging ervaren, dan lijkt het hem dat ze vooral op drie terreinen iets te leren hebben: "1) toename van het vertrouwen of zelfvertrouwen en concreet i.v.m. de zelfpresentatie, verlegenheidssituaties en het zichzelf in de hand houden, 2) toename van het interactie-inzicht en concreet betekent dit dat ze basisverhoudingen zoals dominantie en afhankelijkheid leren zien, dat ze niet-verbale gedragingen leren waarnemen en gebruiken (lichaamstaal), dat ze zich leren afstemmen op elkaar, dat ze leren steunend en bevestigend optreden en zich duidelijk leren uitdrukken, 3) verbetering van de kijk op de anderen door een meer gedifferentieerde waarneming en verscheidenheid in de handelingsregels."

De onderzoekingen tonen aan dat de relatie tussen leeftijdsgenoten, inzonderheid de relatie van vertrouwelijke aard, van alle relaties de grootste moeilijkheden biedt. Je zou haast kunnen zeggen dat deze opgave het centrale probleem uitmaakt van de adolescentie. Jongens en meisjes dienen er uiteindelijk in te slagen een plaats te verwerven in de wereld van de volwassenen. Het lukken of

mislukken daarvan hangt af van hun verhouding tot de leeftijdgenoten. Enerzijds hoe zij individuele, vertrouwelijke relaties vermogen te leggen, anderzijds hoe zij zich in hun groep weten te integreren.

Seksuele opvoeding die omgang en relatie ernstig neemt, dient volgens mij het contact met en de toenadering tot leeftijdgenoten in haar opzet in te bouwen. Tot nu toe hebben opvoeders al hun pijlen verschoten op de seksuele opvoeding in het gezin, op de individuele psychoseksuele ontwikkeling en groei naar relatie. Niet alleen zou de seksuele opvoeder meer overtuigd moeten geraken van de mogelijkheid die er ligt in het begeleiden van leeftijdsgroepen. Educatief werk heeft vooral te maken met het bevorderen van de sociale competentie van de adolescent en zijn integratie in de samenleving. Zo alleen zullen adolescenten realistisch met de eigen problemen leren omgaan.

4°. In een begeleiding m.b.t. contact, relatie, omgang tussen jongens en meisjes, zijn er ondanks de huiver voor idealisme toch bepaalde klemtonen te leggen of opties te nemen. Zoals b.v. de O'Neills deden in Open Huwelijk. Zij opteerden toen voor een nieuw model van relatie.

Door lectuur en vooral door ervaring ben ik ertoe gekomen in de opvoeding tot relatie vooral drie grondvoorwaarden te onderkennen. In de persoonlijke groei en ontwikkeling van jongeren dien ik met deze drie rekening te houden.

1) Een intieme relatie vereist zelfstandige mensen die samen een eind weegs afleggen en die op basis van gelijkheid hun wederzijdse rechten respecteren. Wie zijn rechten tegen zijn wil in afstaat, gaat uiteindelijk de ander zijn verlies kwalijk nemen en de schuld geven voor de pijn dat hij een deel van zichzelf diende op te geven.

2) De kracht van een relatie wordt afgemeten volgens de bereidheid die beide partners tonen om hun gevoelens te delen en zich voor elkaar open te blijven stellen. Het is een grote kunst te komen tot een diep kwetsbare communicatie waarin beiden hun eigen intieme gevoelens be-luisteren en meedelen en geen stem geven aan wederzijdse beschuldigingen. Dit elkaar-deelgenoot-maken biedt de mogelijkheid om de kwaliteit van het relatieproces te verbeteren. "La capacité d'affectation" zo drukt het Saint-Arnaud uit, "devient alors une capacité de partager avec l'autre".

3) Deze laatste zin evoceert een derde grondvoorwaarde : "le partage du plaisir" of het kunnen delen van het genot. Je moet in staat zijn tot genieten. Want het zintuiglijk genieten ontsluit de weg naar contact. Het is geen profiteren van de ander, maar een bewonderen "met teruggenomen handen". Takt en contact openen de woordeloze wereld waar de tederheid zich kan ontvouwen als een teer antwoord op de tere, kwetsbare beperktheid van de ander.

Opvoeding tot relatie heeft benevens een goede begeleiding een veelkleurig interactiespel nodig waarin jongens en meisjes de relatie ervaren als een proces van allereerste gevoelens, belevingen en gedragingen, als een proces dat ze doorleven, meemaken, aan den lijve ondervinden. Dat kan slechts al doende, spelenderwijs, door mee te groeien, te vechten, te genieten, te dulden... Het is broodnodig in de hedendaagse situatie dat jonge mensen door vrije improvisaties en geleide oefeningen als gelijken, zelfstandig leren optreden, en ertoe komen hun gevoelens te communiceren en hun genot met elkaar te delen. Zij dienen in deze omgang zowel de waarde van het contact of de toenadering als deze van de afstand te onderkennen, het ik en het samenzijn te beleven, de grens en het overvlocien te waarderen.

5°. Jongeren hebben te maken evenals wij met een maatschappij die de nadruk legt op prestatie, concurrentie en winst, zodat zelfs de meest intieme intermenselijke betrekkingen worden aangetast. Deze maatschappij is gericht op consumptie, herleidt alles tot koopwaar, ook de seksualiteit. Zij onderhoudt standen en klassen, zodat de seksualiteit net als zoveel andere aspecten bekleed wordt met aanzien, status, bezitsdrang en prestige. Zij huldigt een conventionele burgerlijke moraal die een eng-seksuele visie voorstaat.

In de mentaliteit van de adolescent wordt het huwelijk dan ook beschouwd als de normale en erkende status van volwassenheid, het middel bij uitstek tegen alle onzekerheid. Dit brengt mee dat heel wat jongeren trouwen eer zo eraan toe zijn. Mass-media richten hun ogen op verzakkelijke "lichamelijke liefde" en prestatieseks". Het orgasme is de nieuwe verplichting. Vandaar het gemis aan spel, genegenheid en tederheid. In plaats van te vermenselijken, dreigt hun seksualiteit te ont-menselijken. Zij botsen voortdurend op tegenstrijdigheden. Van de ene kant roept de samenleving hen op eigen wegen te bewandelen, voor zichzelf op te komen, maar anderzijds dwingt zij hen zich aan te passen en het spel van de goede burger mee te spelen, die hen met de neus op de seks duwt en hen daartegenover geen mogelijkheden biedt om deze "vrij" en "eerlijk" te beleven, die de seksualiteit ontluistert en daar tegenover deze weer hult in mysterie en heiligheid. Zulke tegenstrijdigheden vertroebelen hun zoeken naar leefwijzen, modellen, waarden en normen. Ze veroorzaken ernstige moeilijkheden op het affectieve vlak.

Volgens Schaeffer wegen vooral twee kentrekken van deze maatschappij op de jeugd met haar intens levensgevoel : de afwezigheid van creativiteit en van menselijke warmte. De "efficiency" ontnemt hen de spontaneïteit die eigen is aan de creatieve mens. Ze is de dood van de fantasie.

De zakelijkheid en de anonimiteit ontnemen hen de basis om thuis te komen bij zichzelf, een thuis te scheppen voor en met anderen of ruimte voor kinderen.

Jongeren ondervinden dagelijks ongelijkheid en discriminatie. De seksualiteit van jonge arbeiders en arbeidsters wordt bepaald door het bandwerk. De jeugd van de lagere klassen wordt gemanipuleerd door seksuele voorlichting, gedragsregels, normeringen, enz., die hen helemaal niet liggen. Deze van het platteland komt van de klaver in de biezen, van een natuurlijke leefwijze in een onnatuurlijke, abstracte voorstelling van het leven terecht. Jongens hebben meer mogelijkheden in de maatschappij, maar missen de intiemlichamelijke en gevoelsmatige contacten die meisjes kunnen leggen. De rollen worden koe-rant gescheiden en tegen elkaar uitgespeeld. Meisjes vallen gemakkelijk terug in het voorgespeelde patroon van onderdanigheid, afhankelijkheid en volgzaamheid. Wie niet de algemene trend volgt, ontvangt de etiket van "afwijkend gedrag".

Als seksuele opvoeding binnen deze maatschappij opvoeding wil zijn tot relatiebekwaamheid, zal zij tegelijkertijd bevrijdend of emanciperend moeten zijn. Zij zal oriënteringen, wegen, strategieën dienen te zoeken om "echte" bevrijding en verandering te brengen. Met andere woorden uitgedrukt : als ik opteer voor een opvoeding tot zinnelijkheid, tedere omgang, uiten van gevoelens en relatiebekwaamheid, dan moet ik evenzeer kiezen voor een opvoeding tot zelfstandigheid en weerbaarheid en tot alternatieve leef- en samenlevingsvormen. Daartoe zijn trainingsmodellen, rollen- en situatiespelen, creatieve spelen, aangevozen. Vooral het spel verdient de voorkeur omdat het de mogelijkheid aftast hoe een nieuwe wereld kan geboren worden, hoe nieuwe waarden kunnen ontdekt worden.

Als wij een opvoeding voorstaan die inderdaad de relaties kwalitatief kan verbeteren, dan dienen wij ons voorzeker in te zetten voor sociaal-economische structuurhervormingen. Maar dat is een werk van lange adem. Ondertussen zou toch de mentaliteit voor een groot deel moeten veranderen. Vraag is dan of een culturele revolutie dit op korte termijn kan. Wanneer mensen anders met elkaar proberen om te gaan, andere relatiepatronen zoeken te beleven tegen de heersende normen van onze maatschappij in, betekent dat niet meteen dat zij ook anders tegenover de maatschappij zelf gaan staan? Het zoeken naar meer authentieke relaties is niet alleen heilzaam voor de individuen zelf. Het zal ook leiden tot een bewuster engagement om de maatschappelijke problemen aan te pakken.

2. ZIJN DEZE KRACHTLIJNEN KONKREET EN OPERATIONEEL TE NAKEN IN HET ONDERWIJS ?

1°. Ik zou op de eerste plaats enkele voorwaarden willen formuleren die vervuld moeten worden als een school werkelijk een seksuele opvoeding verkiest te doen. Zeker als die seksuele opvoeding de bekwaamheid tot relatie tracht te beogen.

- De school komt mij over het algemeen voor als de maatschappij in het klein. Zij wordt getekend door individualisme, concurrentie en prestatie. Zij schept afstanden tussen leraars en leerlingen in de zin van deze tussen baas en knecht. Haar objectieven worden bepaald door de maatschappij, de wetenschap en de techniek. Zij ontsnapt dan ook moeilijk aan de vervreemding. Een eerlijke, persoonlijke dialoog in school- of klasverband is er zeldzaam. Met al de vernieuwingen die men poegt in te brengen, blijft ze op enkele uitzonderingen na de leerlingen conformeren aan de maatschappelijke situatie. De school bereidt de leerlingen voor opdat ze goed zouden functioneren in onze productie- en consump-

tiemaatschappij. Zij schikt zich trouwens over het algemeen naar de verwachtingen en verlangens van de "goede" burgerij.

Het is bijgevolg te begrijpen dat "opvoeding tot relatiebekwaamheid" in zulke situatie niet tot haar recht kan komen. In de praktijk kan je trouwens vaststellen dat het leeuwenaandeel van de inspanningen gaat naar de cognitieve of intellectuele ontwikkeling. Nu er door de onderwijsvernieuwing pogingen worden gedaan om ook de affectieve en sensorimotorische ontwikkeling te stimuleren, ervaart men dagelijks hoeveel moeite, haast zou ik zeggen vergeefse moeite, dit vraagt. En buiten enkele attitudeduidingen en attitudeveranderingen blijft het een mager beestje. Van de vooropgestelde integrale persoonlijkheidsvorming komt maar weinig in huis.

Alleen een open school die zich niet autoritair opstelt en die mogelijkheden tot informele omgang met elkaar schept kan een seksueel vriendelijke sfeer creëren en een aanvaardbaar klimaat voor discussie en uitwisseling van gedachten en gevoelens ontwikkelen. Dan pas kan de seksualiteit bespreekbaar gemaakt worden en kunnen mogelijkheden geschapen worden tot lichamelijke omgang en gevoelscommunicatie. De aanpak van deze opvoeding heeft verdragende consequenties voor het hele schoolstelsel.

- Hoe kan een school een volwaardige seksuele opvoeding in haar doelstelling opnemen als zij co-educatie vermijdt? Zoals pubers leeftijdgenoten nodig hebben om de eigen identiteit te vinden, zo hebben zij zowel eigen seksegenoten als deze van het andere geslacht nodig om de eigen geslachtsrol te leren kennen. Jongens en meisjes hebben daartoe ook de gelijkwaardige aanwezigheid van mannen en vrouwen nodig met wie ze gewoon in contact kunnen komen en omgaan op school.

Vele van onze scholen houden het nog bij de eenzijdige jongens- of meisjes-opvoeding. Ongetwijfeld heeft men daarvoor positieve argumenten. Of deze opwegen tegen de vereisten die de moderne samenleving stelt aan huwelijk en relatie is een zeer ernstige vraag. In elk geval kan zulke school enkel haar beperktheid erkennen op het gebied van relatievorming en gevoelscommunicatie. Voor een opvoeding tot relatiebekwaamheid zal zij beroep moeten doen op "buitenschoolse" activiteiten. (Kwestie is of elke school, maar dan omwille van de vervreemdende situatie, dit niet moet doen).

- Als een school een bepaald objectief in haar programma opneemt, dan kan je dit moeilijk situeren buiten een "vak". De vraag is dan voor de seksuele opvoeding in welk vak of vakken zij terecht komt ofwel of het niet aangewezen is een "apart" vak daarvoor te plannen. Het gevaar wordt groot dat deze opvoeding tussen de andere vakken verzeilt en verzuilt. Van de andere kant zijn een aantal pogingen binnen de vakken van catechese en moraal de moeite waard.

Maar alles in acht genomen ben ik van mening dat een ernstige aanpak van de seksuele opvoeding in de zin die wij voorstaan, de "hele" school aangaat. Deze opvoeding situeert zich immers in de samenleving, binnen de school-gemeenschap. Zij kan en mag niet het voorrecht zijn van één vak. Opvoeding tot relatiebekwaamheid, in de betekenis die wij eraan geven, hoort in heel het onderwijs thuis, hoewel sommige vakken zich beter ertoe lenen. Ideaal zou zijn dat de groep van leerkrachten samen zoekt hoe zij best de vragen en behoeften van de leerlingen kunnen aan bod laten komen en met de leerlingen overleggen welke vormgeving(en) zij voor de antwoorden verkiezen.

- Het komt mij voor dat een school de leerlingen dikwijls beschouwt als één geheel, waarin sommigen uitblinken en anderen weer uit de toon vallen. Onbewust hebben de leraars een "type" leerling voor ogen. Over het algemeen is dat iemand die zijn best doet en zich tamelijk goed conformeert. Negatief uitgedrukt, iemand die niet teveel last meebrengt zowel op het gebied van het leren als op dat van de tucht. Leerlingen worden ook gauw in categorieën ingedeeld : de vijfde (klas), de internen, die van de buiten, enz.

Opvoeding tot relatiebekwaamheid vereist een "omgekeerde" mentaliteit. Zij dient ervan uit te gaan dat elke jongen of meisje er één is met een eigen leven en eigen seksualiteit. Hoewel er gelijkenispunten zijn, liggen de gevoeligheden vaak anders. Zichzelf als jongen of als meisje realiseren, heeft voor de ene een heel andere aanpak nodig dan voor de ander. Er kunnen fouten gebeurd zijn in de opvoeding, onbevredigdheden en frustraties aanwezig zijn, en noem maar op. Vooral onbevredigde behoeften worden spel-brekers in contact en relatie.

- Sommige scholen doen "iets speciaals" voor de seksuele opvoeding. Dat varieert enorm. Soms richten deze initiatieven zich naar verschillende klassen, soms alleen naar het laatste jaar. Ik hoor vaak zeggen : "Je moet er toch "iets" aan doen".

Volgens mij blijft seksuele opvoeding frustrerend werken zolang zij niet wordt gezien en ervaren als een gewoon deel van de gehele opvoeding. Als we de relatie voor ogen houden, kan je de seksuele opvoeding niet afsplitsen, integendeel, je dient ze te integreren in de opvoeding tot zelfstandigheid en tot solidariteit. Alleen een school die deze twee, opvoeding tot zelfstandigheid en opvoeding tot solidariteit, beoogt en ver-

werkelijk, weet de opvoeding tot relatiebekwaamheid juist te situeren. Konkreet betekent dit dat de school het accent legt op groepswork en groepsdynamica.

2°. De school zou volgens mij de opties die zij neemt in enkele fundamentele en operationele doelstellingen dienen uit te drukken. Vanuit de krachtlijnen die ik in het eerste deel formuleerde, zal ik proberen enkele belangrijke oriënteringen aan te duiden.

- In de school dient seksuele opvoeding, hoe dan ook, informatie te geven. Dit betekent vooreerst dat seksualiteit in het geheel van de opvoeding bespreekbaar wordt gemaakt vanuit en naar de leerlingen toe. "Wat leeft er tussen hen? Waar zijn ze aan toe? Hoe kan ik hun vragen die hen bezig houden geleidelijkaan helpen stellen, behandelen, beantwoorden, zodat er ruimte blijft voor verder onderzoek en voor verdere vragen?" Seksualiteit is zo ruim als het leven.

Op de tweede plaats dient zij rekening te houden met de eigen ontwikkeling en situering van de leerlingen. Vanuit de eigen situering kunnen kijken naar het verleden (wat speelt nog mee?) en naar de toekomst (welke is de volgende stap?). Seksualiteit kan binnen die ontwikkeling zeer verschillend liggen. Polyvalentie en pluriformiteit mogen geen ijdele woorden zijn.

Ten derde vereist de bespreekbaarheid dat de seksualiteit niet losgemaakt wordt van haar "Sitz im Leben", d.w.z. dat zij beschouwd wordt in de totaliteit van het menselijk bestaan, inzonderheid in haar communicatief en relationeel kader. Aanvankelijk houdt het individuele lichaam de pubers bezig. Tegen 15-16 jaar gebeurt er een accentverschuiving van deze individuele beleving naar een relationele. Nijs spreekt dan van een "relatie-lichaam". Op dat moment liggen de vragen anders.

Maar ook die relatie ontwikkelt verder naar ouderschap en maatschappelijke (en kerkelijke) erkenning. Kwesties als masturbatie, seksuele omgang, voorechtelijke betrekkingen, homoseksualiteit en vooral contraceptie, mogen niet onttrokken worden aan de relationele ontwikkeling.

- In de leersituatie dient het affectieve verbonden te worden met het cognitieve. De aandacht van de school moet zowel uitgaan naar de emotionele ontwikkeling en groei van de leerlingen als naar hun intellectuele. In hun groei naar volwassenheid is het nodig dat zij erin slagen verstand en gevoel op harmonische wijze in hun leven te integreren. Seksuele opvoeding dient niet enkel beroep te doen op het verstand, het vermogen tot leren kennen. Zij spreekt tot hoofd, hart en handen. Ook het vermogen tot beleven en ondergaan en het vermogen tot vorm geven in de praktijk dienen aangesproken en ontwikkeld te worden.

De "leerstof" dient aan te sluiten bij de eigen ervaring van de leerlingen die zich zowel op het intellectuele als op het affectieve vlak afspeelt. Wat de leerlingen denken en doen staat onmiddellijk in verband met de gevoelens die ze erbij hebben. De seksuele opvoeding waarvoor wij opteren, tracht vooral in te gaan op wat de jongens en meisjes op dit ogenblik emotioneel bezighoudt. Daarop dient de "leerstof" zoveel mogelijk in te spelen.

- Opvoeding tot het bekomen van de relatie tracht een evenwicht te zoeken tussen openbaarheid of openhartigheid én privacy. Zij vraagt eerbied en waardering voor ieders intimiteit. Vooral in een schoolsituatie is dit van groot belang. Wanneer je in een school als leraar of met de groep leraars meer het persoonlijk, affectief, intiem leven van de leerlingen bewustert en meer

openbaar maakt - wat nodig blijkt te zijn -, dan dien je tegelijkertijd ervoor te zorgen hoe je de integriteit van het persoonlijke en individuele kunt behoeden. Dit was één van Freuds grote zorgen als hij zich bezighield met de problematiek van het intieme, persoonlijke leven van zijn patiënten. Op dit punt vragen adolescenten meer bekommerdheid. Zij schommelen immers aanhoudend tussen een intense gezelligheid onderen en een krachtige terugslag op zichzelf. "Adolescence is generally a time of intense sociability, but it is also a time of intense loneliness", schrijft de Amerikaanse auteur Conger.

- Het opvoeden tot relatie-aangaan kiest voor de weg naar binnen of van binnen uit, d.w.z. dat een persoonsgerichte relatie een persoonlijke groei veronderstelt. Konkreet betekent dit dat jongeren zich geleidelijkaan gaan bevrijden van de koortsachtige prestatiedwang, van de voortdurende onderdrukking van de gevoelens, van de doorzettende wedijver. Zij gaan weer zichzelf beluisteren, hun lijf en zinnen, hun gewaarwordingen en gevoelens. Aldus nemen zij hun eigen leven in handen, hun mogelijkheden en kansen.

Deze zelfrealisatie, die jongens en meisjes zelf aanvangen, kan maar gebeuren binnen kleine groepen. Onder een goede begeleiding kunnen zij zich in zulke groepen ontwikkelen tot autonomie en solidariteit. Zij leren er in contact te komen met elkaar, hun gevoelens te onderkennen en te uiten, zich in te voelen in de situatie van anderen, levenswaarden in de beleving zelf te ontdekken. Zij leren er zich solidariseren met anderen, minderen, verstotenen, marginalen... Want zij gaan de "ander" als "anders" leren appreciëren.

Zulke opvoeding dient meer en meer de klemtoon te verleggen naar de zelf-opvoeding. De accentverschuiving vindt plaats van onderwijzen of onderwezen worden naar zelf leren. Zelf zien, zelf ervaren, zelf beleven, zelf ontdekken, ten slotte wijzen zij de enige weg aan tot echt begrip en inzicht.

- Deze opvoeding kiest voor een lichamelijke weg. "Je lichaam als kans". Niet alleen is dit nodig omdat de weg voor adolescenten om hun identiteit te vinden "lichamelijk" dient te zijn, maar ook omdat de samenmetde-seksualiteit-verdruchte gebieden zoals de aanraking, de spontaneïteit, de lustbeleving, de zinnelijkheid, de tederheid, de erotiek... opnieuw ontdekt moeten worden, als men ten minste krediet wenst te geven aan een verruimde en verrijkte seksualiteit.

Wie deze optie neemt, zal naar de konkrete situatie toe mogelijkheden moeten zoeken waardoor jongeren inzicht verwerven in zichzelf en de andere sekse, in hun lichamelijke en emotionele ontwikkeling, hun eigen groei en individuele ontwikkeling leren onderscheiden, aanvaarden en waarderen, hun zintuiglijkheid en lichaamsbeleving ontplooiën, de tastzin beleven als mogelijkheid tot contact met als accenten takt en tederheid, rijpen tot gevoelscommunicatie, en zo vanuit zichzelf leren omgaan met elkaar.

- 3°. Ik heb mij tot nu toe bezig gehouden met krachtlijnen, oriënteringen, voorwaarden en doelstellingen. Ik zou nu ook naar de vormgeving toe willen zoeken naar enkele konkrete toepassingen. Zij nodigen uit tot uitwisseling en discussie. Zij kunnen wellicht hier en daar een stimulans zijn voor verdere uitwerking.

- Daar de ouders de eerste verantwoordelijken zijn voor de opvoeding van hun kinderen dienen zij op de ene of

andere wijze betrokken te worden bij de konkrete uitwerking van een opvoeding tot relatie-aangaan. Ik wil niet verder hierover uitweiden.

- Over het algemeen wordt het secundair onderwijs verdeeld in drie groepen omwille van de eigen accenten van dertienjarigen, zestienjarigen en achttienjarigen. Grosso modo zou ik in de eerste jaren de nadruk leggen op het inzicht in de eigen veranderingen en groei, op de bewustwording van het eigen lichaam, op de ontwikkeling van de zintuiglijkheid of van het gewaarworden, op het leren zeggen wat men doet en wat men lichamenlijk gewaar is. Tijdens de volgende jaren (15-16) zou ik het omgaan met elkaar trachten op de een of andere manier bespreekbaar te maken, met de mogelijkheden en moeilijkheden die de omgang meebrengt. Het gaat hier om vriendschap, kameraadschap, lichamenlijke contacten, vrijen... De bewustwording van het lichaam zal nu meer in de richting van anderen liggen, ook de zintuiglijkheid. Ik zou zoeken naar expressiemogelijkheden (gedichten, liederen, tekeningen...) en mogelijkheden tot het uiten van gevoelens. Ik zal seffens aanduiden hoe dat kan. In de laatste jaren zou ik vooral de groep en de interactie in de groep aanpakken. Aldus kan heel het relationele probleem aan zijn trekken komen. In de vorige jaren was er ook de groep, maar alles gebeurde meer "in" de groep. Je zou kunnen stellen dat er een geleidelijke groei plaats vindt van het persoonlijke, individuele naar het relationele, van mezelf naar de ander.
- Hoe ga je dat nu doen binnen de structuur van de onderscheiden vakken? Ideaal ware natuurlijk een soort project onderwijs, nl. dat men vanuit de verschillende vakken gedurende een bepaalde tijd (b.v. veertien dagen) de opvoeding tot relatie-aangaan programmeert. Natuurlijk in samenwerking met de leerlingen. Naargelang van

de leeftijd krijgen ze meer en meer de zaak in eigen handen. In elk geval mag het "geheel" of de "samenhang" niet uit het oog verloren worden. En het project-onderwijs waarborgt dit het meest.

Wat de onderscheiden vakken betreft, zou de lichamenlijke opvoeding op de eerste plaats de bewustwording van het lichaam dienen te beogen. Gymnastiek en sport ontsnappen zelden aan prestatie en rivaliteit. Allerhande spelen kunnen vanaf de eerste jaren een heel andere mentaliteit scheppen.

Binnen de taalvakken, vooral het Nederlands, kan langs de verbale expressie en de belevingsanalyse van teksten, het gevoel een ruimere plaats krijgen en dus ook het uiten van gevoelens. Stilaan kan men dan overgaan tot het zich uiten in de groep en het omgaan met conflicten, e.d.

De vakken moraal en catechese kunnen door hun bijzondere opstelling - buiten het vak-gebied - de nadruk leggen op de ervaring. De maatschappij kan bevroegd en becritiseerd worden. De schoolsituatie zelf kan geanalyseerd worden. Maar vooral de persoonlijke vragen kunnen er gesteld worden. Waarden en normen kunnen in vraag gesteld worden. Nieuwe waarden en normen kunnen ontdekt worden.

Geschiedenis, kunstgeschiedenis, aardrijkskunde kunnen de horizon verruimen door tegenover de maatschappelijke en relationele problematieken van onze hedendaagse maatschappij andere te laten doorklinken en bespreken. Als expressievakken kunnen muziek, tekenen, e.a. de eigen persoonlijkheid en gevoelens, de eigen groei en ontwikkeling, de eigen accenten, kansen geven en bespreekbaar maken.

Wetenschappen, biologie... kunnen weer andere aspecten belichten, zoals het eigen geslachtsleven van de mens, maar dan niet abstract buiten het konkrete leven van de leerlingen.

- In de onderscheiden vakken dient gezocht te worden om de zelfwerkzaamheid en zelfervaring van de leerlingen zoveel mogelijk te stimuleren. Wat de seksuele opvoeding aangaat, daarin kan informatie wel een eigen plaats hebben, maar zij kan maar opvoeden tot relatie als de vragen, de nieuwsgierigheid, de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf au sérieux worden genomen.

Dit betekent dat de gebruikte methodieken of werkvormen tippen op de ervaring, het kennen én het voelen.

Ik geef enkele voorbeelden :

- 1) Een schrijfronde of bordassociatie rond seksualiteit (Schrijf de ene achter de andere op wat het woord seksualiteit bij je oproept).
- 2) Een belevingsanalyse (vragen naar wat je die tekst zegt, welke gevoelens sommige uitlatingen opwekken, e.d.) van een liedje, van een verhaal, van een tekst over bepaald seksueel gedrag ...
- 3) Door bepaalde schalen te laten hanteren (b.v. van homoseksualiteit naar heteroseksualiteit, van vrijen tot ouderschap...) en de eigen plaats daarop te zoeken.
- 4) Door problematieken aangepast aan de leeftijd van de leerlingen op een konkrete wijze in te brengen, b.v. voorechtelijke zwangerschap, masturbatie, abortus..., zodat een uitwisseling mogelijk wordt (wat denkt ieder daarvan), ze geplaatst kunnen worden binnen de groei naar relatie en tegen de achtergrond van de huidige samenleving.
- 5) Door te vertrekken van een foto, tekening, plaatje ... en zowel de waarneming als de ervaring te laten spreken.
- 6) Door de gevoelens - hoe dan ook/opgeroepen of aanwezig - te laten uitdrukken op een lang stuk papier in beelden, woorden, kleuren, enz.

- Wat nu mijn keuze voor lichamelijke expressie betreft, hoe is dit te realiseren in schoolverband ?

Wel, laat mij vooreerst zeggen dat meerdere scholen al rollenspelen en groepswork op het affectief niveau inschakelen. Naar ik weet is op dit punt de catechese toonaangevend geweest. Al is het werk dat ik geschreven heb "Je lichaam als kans" utopisch, toch kan ik reeds enkele sporen aanduiden die kunnen gevolgd worden.

Ik denk hier

- 1) aan het leren exploreren van de zintuigen, b.v. door al tastend weer bij de dingen te kunnen zijn - met gesloten ogen een sinaasappel, boomschors, een ei... aftasten-, door blind de ruimte te verkennen samen met anderen, door te leren luisteren in de natuur, naar muziek, naar geluiden in en buiten de klas, door te leren zien of kijken naar een foto, een landschap, een voorwerp... om daarna vanuit die zintuiglijke ervaringen de stap naar de ander te zetten en ervaringen op te doen langs tast, reuk, gehoor, gezicht, smaak.
- 2) Aan het leren ervaren van het eigen lichaam of het oefenen van de proprioceptie of kinesthetische zin. Het gaat hier om de exploratie van de ademhaling en de beweging, van het lichaamsschema en de beweging vanuit de "hara" (het midden), van de innerlijke kracht en haar dosering. Het vinden van het eigen ritme, de eigen beleving van het midden, van de eigen plaats in de ruimte, zal het mogelijk maken dat jongeren bij zichzelf kunnen komen en vanuit zichzelf wereld en andere mensen tegemoet treden. Zichzelf gewaarworden wordt de basis van waaruit zij proberen te spreken.
- 3) Aan het rollenspel als mogelijkheid om zichzelf te leren kennen in de verhoudingen en interactie met de anderen. Van de ene kant kunnen jongens en meisjes hun eigen persoonlijkheid testen (of ze vervallen in bepaalde patronen) en op zoek gaan naar nieuwe kansen, nieuwe rollen. Van de andere kant kunnen zij verdedi-

gingsmechanismen, manipulaties, veroveringswijzen...
leren kennen.

4) Aan maatschappijkritische spelen, die het inleven van een situatie, zoals in een fabriek, op een zakelijke receptie, bij een traditioneel huwelijk... benutten om vervreemdingen te ontmaskeren.

5) Aan vrijgekozen, alternatieve opzetten of spelen, die met veel fantasie de toekomst kunnen vooruitlopen en experimenteren met een andere toekomst. Zoals bij een alternatief samenwonen, een huwelijk in het jaar 2000, nieuwe ontmoetingsvormen op Mars... Het voordeel is ook dat precies door en binnen deze fantasierijke tonelen hedendaagse en persoonlijke problematieken gemakkelijker te bespreken zijn.

Ik zou nog andere voorbeelden van toepassingen kunnen geven. Ik verwijs daarvoor naar mijn laatste boek "Tussen droom en partner" waarin heel wat concrete mogelijkheden zijn uitgewerkt.

Bibliografie :

Beets, N., Lichaamsbeleving en seksualiteit in de puberteit, Utrecht Bijleveld, 1964, 2de ed.

Brown, G.I., e.a., Leven in de klas, Meppel, Boom, 1975.

Button, L., Groepswerk met adolescenten, Nijkerk, Callenbach, 1977.

Erikson, E.H., Identiteit, jeugd en crisis, Utrecht, Spectrum, 1971.

Everaerd, W., e.a., Anders denken over seksualiteit, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1977.

Kentler, H., Seksuele opvoeding, Utrecht, Spectrum, 1975.

Lambrechts, G., Je lichaam als kans, Antwerpen, DNB, 1975.

Lambrechts, G., Accentverschuivingen in de seksuele beleving van de jongeren, TVC 6, 1976, nr. 2, blz. 116-151.

Lambrechts, G., Verruimde seksuele opvoeding, in : Opvoeding tot relatiebekwaamheid, Kapellen, Patmos, 1977, blz. 101-122.

Lambrechts, G., Naar een verruiming van de seksuele opvoeding, in : Verbum 44, oktober 1977, nr. 7, blz. 317-340.

Lambrechts, G., Tussen droom en partner, een werkboek rond seksualiteit en opvoeding, Antwerpen, DNB, 1979.

Le Shan, E., Sex en uw tiener, Amsterdam, Contact, 1971.

Miller, J.P., Leer ze ook voelen, Haarlem, De Toorts, 1978.

Nijs, P., De eenzame samenspelers, Antwerpen, DNB, 1976-77.

Straver, C.J., Jeugdsexualiteit als ontwikkelingsproces, Zeist, NISSO-rapport, 1977.

Straver C.J., Toenaderingsgedrag, 2 delen, Zeist, NISSO-rapport, 1977.

Van der Veer, G., en de Wit, J., Psychologie van de adolescentie; Nijkerk, Callenbach, 1977.

Viscott, D., Leven met iemand anders, Amsterdam, Wetenschappelijke Uitgeverij, 1977.